УДК 355.2 (477)

Валерій Сокуренко,
докт. юрид. наук, доцент,
ректор
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОБОРОНА ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ

У статті розглянуто сутність і значення оборони як засобу, що забезпечує безпеку держави та суспільства у функціональному, інституціональному, правовому, процесуальному аспектах. Сформульовано власне визначення оборони як виду діяльності держави та окреслені притаманні зазначеному поняттю ознаки.

Ключові слова: оборона, засіб, забезпечення безпеки суспільства та держави, функції держави, самооборона.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізаційних процесів та міжнаціональної інтеграції забезпечення безпеки суспільства та держави, а також її оборона є одними з найважливіших завдань державної влади, яке потребує переосмислення та принципово нового бачення відповідно до структури загроз і викликів у світі на регіональному та внутрішньодержавному рівнях.

Сьогодні для всіх стала очевидною необхідність переходу від традиційної системи державної безпеки до принципово нової системи національної безпеки України та її оборони, що ґрунтуватиметься на сучасній правовій основі й охоплюватиме всі її основні сфери – економічну, соціальну, політичну, інформаційну та військову. З урахуванням того, що питання оборони у сфері забезпечення суспільства та держави в усьому цивілізованому співтоваристві держав традиційно розглядається як неминуща цінність, воно, беззаперечно, набуває нової актуальності.

Стан дослідження. Питання про сутність і значення оборони в сфері забезпечення безпеки держави та суспільство у своїх роботах досліджували багато вчених, серед яких І.В. Бернацьких, В.П. Горбулін, Г.В. Єфімов, В.О. Косевцов, О.М. Малюта, В.А. Овчаренко, Г.А. Пастернак-Таранушенко, О.І. Погібко, В.С. Ржевська, В.М. Селіванов, Ю.В. Синицина, В.П. Шкідченко та інші. Проте, у переважній кількості робіт, зазначена проблематика розглядувалась поверхнево, що стало наслідком недостатнього рівня теоретичного забезпечення окремих засобів забезпечення державної безпеки, зокрема оборони.

Метою статті є з'ясування сутності оборони як ефективного засобу забезпечення безпеки суспільства та держави, надання дефініції поняття «оборони» як виду діяльності держави та його характеристики, а також визначення змісту пов'язаних з даною категорією понять, таких як самооборона.

Виклад основного матеріалу. У теорії як адміністративно-правової, так і військової науки немає єдиного підходу щодо визначення поняття «оборона». Так, військово-енциклопедичний словник визначає оборону як «вид військових (бойових) дій військ (сил), що застосовується з метою відбиття наступу (вторгнення), як правило, переважаючих сил супротивника, утримання (прикриття), визначених напрямів (рубежів, районів, об'єктів), економії сил і засобів на одних напрямах і створення переваги над супротивником на інших, нанесення військам супротивника поразки і створення умов для переходу своїх військ в контрнаступ (наступ)» [1]. Крім того, зазначається, що сутність оборони полягає в ураженні угруповань супротивника.

На думку Ю.П. Битяка, оборона України – це комплекс політичних, економічних, екологічних, воєнних, соціальних і правових заходів щодо забезпечення незалежності, територіальної цілісності, захисту інтересів держави і мирного життя народу України [2, с. 468]. Дещо ширше розглядає питання оборони В.Б. Авер'янов, визначаючи сферу оборони України як комплекс різноманітних суспільних відносин, які виникають у проце-

© В. Сокуренко, 2017

сі діяльності держави із забезпечення її здатності в разі збройної агресії або збройного конфлікту, практичного здійснення військового захисту держави, включаючи використання Збройних Сил України, у разі агресії проти неї, а також під час виконання завдань, що передбачені міжнародними договірними обов'язками держави [3, с. 366]. Таким чином, усі науковці розглядають оборону в аспекті державної діяльності.

Розкриваючи сутність оборони як сфери діяльності держави, необхідно виходити із законодавчого визначення вказаного поняття. У ст. 1 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р. № 1932-XII оборона України трактується як система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту [4]. Отже, можна визначити характерні ознаки цієї категорії:

– оборона пов'язана з такою функцією держави, як захист суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності її території. Захист суверенітету держави як одна з її функцій декларується не лише національним законодавством, а й численними міжнародними правовими актами, зокрема статутами ООН та Ради Європи тощо, відповідно до яких «суверенітет» – це притаманне державі верховенство на своїй території і незалежність у міжнародних відносинах;

– оборона пов'язана як із застосуванням військової сили за необхідності, так і з підготовкою до її застосування. Відповідно до положень Воєнної доктрини, загроза застосування воєнної сили проти України може реалізуватися шляхом: втягнення України у воєнний конфлікт між іншими державами; збройної агресії; збройного конфлікту на державному кордоні; переростання внутрішньої нестабільності у збройний конфлікт усередині держави. Причому, на думку деяких військових теоретиків, у разі виникнення сучасної війни остання вплине на всі сфери життєдіяльності суспільства і буде мати коаліційний характер;

– оборона є захистом (підготовкою до захисту) від військової агресії з боку іноземної держави чи групи держав. Відповідно до пункту 21 Воєнної доктрини, затвердженої Указом Президента України «Про воєнну доктрину України» від 15 червня 2004 р., головною метою підготовки держави до збройного захисту є досягнення рівня обороноздатності, достатнього для стримування інших держав від застосування воєнної сили проти України, а в разі воєнного конфлікту – для оперативного та злагодженого переходу держави з мирного на воєнний стан і для відсічі збройній агресії, ліквідації (локалізації, нейтралізації) збройного конфлікту, територіальної оборони та цивільного захисту України [5].

Водночас необхідно відмежовувати поняття «оборона» від інших форм військової діяльності держави, наприклад боротьби з тероризмом або виконання інших завдань, передбачених міжнародними угодами (участь у міжнародних військових місіях), які можна розглядати в аспекті поняття колективної оборони.

У теорії адміністративно-правової науки існує думка, що оборона держави тісно пов'язана з таким поняттям у міжнародному праві, як право держави на самооборону, що визначається як один із засобів боротьби з військовим нападом, агресією. Право держави на самооборону є найважливішим винятком із заборони застосування сили або загрози силою, що покликаний підтверджувати й забезпечувати непорушність загального правила. Самооборона спрямована на захист існування держави як такої та її суверенітету. Ми повністю погоджуємося із цим положенням, але зауважимо, що оборона не лише тісно пов'язана з поняттям «самооборона», але і є, на нашу думку, формою реалізації кожної держави її права на самооборону в міжнародному праві.

У військовому юридичному словнику поняття «самооборона в міжнародному праві» визначається як відповідні збройні дії держави, що застосовуються нею для відновлення своєї політичної незалежності, територіальної цілісності й недоторканності, які були порушені збройним нападом іншої країни [1].

У Статуті Організації Об'єднаних Націй зазначено два види самооборони – індивідуальна та колективна. Так, ст. 51 цього документа закріплює право країн – членів Альянсу вдаватися до індивідуальних чи колективних дій, які вони вважають необхідними для самозахисту, включаючи використання збройних сил [6]. Таке положення закріплено і в Стратегічній концепції оборони та безпеки членів Організації Північноатлантичного договору, ухваленій главами держав та урядів у Лісабоні 19 листопада 2010 р. Так, у п. 4 зазначено, що з метою забезпечення сучасного безпекового середовища країн – членів НАТО Альянс повинен і буде виконувати три головні завдання: колективну безпеку, кризовий менеджмент та корпоративну безпеку. Стосовно колективної безпеки члени НАТО завжди надаватимуть допомогу один одному в боротьбі з атаками. Пункт 16 Стратегії визначає, що найбільша

відповідальність Альянсу полягає в захисті й обороні території країн – членів НАТО та їх населення від нападу. При цьому Альянс не розглядає жодну країну як супротивника, але ніхто не повинен сумніватися в рішучості НАТО, якщо безпека будь-якого з її членів буде під загрозою [7, с. 556].

У Законі України «Про оборону України» оборона визначається як сукупність різноманітних заходів, що розробляються і застосовуються державою для підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту, тобто поняття оборони містить як заходи, спрямовані на відсіч безпосереднього збройного нападу (вузький підхід до поняття самооборони), так і заходи, спрямовані на підготовку держави до готовності до збройного захисту.

Сферу, у якій здійснюється оборона країни, можна розглядати у функціональному, інституційному, правовому та процесуальному аспектах.

Щодо функціонального аспекту, то перед будь-якою державою постає коло завдань, на вирішення яких вона спрямовує свої політичні, ідеологічні та матеріальні ресурси та які виражають сутність держави. Ці головні напрями діяльності держави називаються її функціями.

У теорії правової науки існують різні визначення поняття функцій держави. Так, К.Г. Волинка визначає функції держави як взяті в комплексі головні напрями її внутрішньої та зовнішньої діяльності, що виражають і конкретизують класову та загальнолюдську сутність і призначення держави в суспільстві, цілі й завдання держави щодо керування суспільством у властивих їй формах і властивими їй методами [8]. На погляд В.Н. Хропанюка, термін «функції держави» застосовується для позначення найбільш важливих напрямів діяльності держави, в яких виявляється його соціальне призначення, і визначає їх як «цілісну, взаємопов'язану діяльність всієї системи державних органів, спрямовану на гармонічно економічний, соціальний і духовний розвиток суспільства при обов'язковій взаємодії і співробітництві з іншими державами» [9, с. 166]. Більш повне визначення функцій держави наводить В.М. Корельський, який визначає їх як основні напрями діяльності держави, що розкривають сутність і соціальне призначення, цілі й завдання держави з керування суспільством у притаманних їй формах і методах [10, с. 419].

Таким чином, у юридичній літературі поняття функцій держави визначається майже однаково, у їх основі яких лежить розуміння останніх як основних напрямів діяльності держави. Однак, як справедливо зазначив В.М. Протасов, необхідно підкреслити специфічну сутність категорії «функція», виходячи передусім із того, що це категорія системного підходу, призначення якої полягає в описуванні того виду діяльності, здійснення котрої потребує система для досягнення своєї мети [11, с. 85]. Слід зазначити, що функції держави та їх зміст обумовлюються переважно трьома факторами: потребою забезпечення найнеобхідніших умов збереження суспільства; сутністю держави, її природою; цілями та завданнями держави.

Функції держави характеризуються певними особливостями: а) зміст кожної функції держави складається з однорідних аспектів державної діяльності; б) вони охоплюють діяльність держави загалом, на відміну від функцій органів публічної адміністрації, які спеціально створені для виконання певних видів діяльності. У зв'язку із цим необхідно відрізняти функції держави від функцій її окремих органів. Як зазначив В.М. Хропанюк, якщо функції держави відповідають основним, суспільно значущим напрямам її діяльності, яким підпорядкована робота всього державного апарату і кожного з його органів, то не завжди у функціях окремих державних органів виявляються соціальне призначення і сутність держави [9, с. 166]; г) мають комплексний характер; ґ) відрізняються від форм і методів їх реалізації, а тому їх не можна ототожнювати.

Крім того, ми повністю поділяємо думку В.М. Протасова про те, що функції держави мають здатність еволюціонувати, у зв'язку з чим у держави можуть зникати одні функції та з'являтися інші або ж може змінюватися зміст однієї й тієї самої функції [11, с. 86].

У юридичній літературі пропонуються різні варіанти класифікації функцій держави залежно від покладеного в основу критерію. Так, їх можна поділити за часом дії на основні та додаткові функції; за об'єктом – функції економіки, культури, екології тощо; за принципом поділу влади; за ступенем значущості тощо.

Однак у межах цього дослідження для нас становить інтерес поділу функцій держави за сферою політичної спрямованості, згідно з яким усі функції поділяються на внутрішні – основні напрями діяльності держави, спрямовані на вирішення внутрішніх завдань країни, та зовнішні, що визначають діяльність країни за її межами, розкриваючи її роль у відносинах з іншими державами. До зовнішніх належать функції: оборони країни; забезпечення миру і підтримки світового порядку; інтеграції у світову економіку та співробітництва з іншими країнами. Цікавим є той факт, що ще понад 200 років Адам

Сміт у своїй книзі «Дослідження природи і причин багатства народів», обґрунтовуючи максимальну свободу людини, яка проживає в умовах ринкового господарства, назвав три функції держави, такі як: оборонна; визначення міри свободи кожного шляхом встановлення однакових правил і забезпечення правосуддя як засобу вирішення соціальних конфліктів між членами суспільства; організація установ, що не можуть бути створені окремими особами, але які необхідні їм (наприклад, поліція, пошта та ін.) [11, с. 87].

Отже, як би не трансформувалося суспільство і відповідно до цього не змінювалися функції держави, функція оборони завжди залишається незмінною та є однією з головних. Таке твердження задекларовано і в положеннях ст. 17 Конституції України, у якій зазначено, що «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу». Виконання цієї функції держави забезпечується шляхом організації її оборони, яка і спрямована саме на збереження територіальної цілісності країни та її захисту від зовнішньої збройної агресії за допомогою економічних, політичних, дипломатичних, соціальних та інших засобів. У мирний час – це готовність країни до належної відсічі збройної агресії, а у військовий – безпосереднє ведення активних військових дій, спрямованих на досягнення перемоги.

Поняття функції оборони країни є змістовним і містить всю систему заходів, що застосовує держава для зміцнення її обороноздатності, які можна об'єднати за такими основними напрямами: зміцнення оборонної могутності держави, що забезпечується шляхом розвиненої ефективної економіки та науково-технічного розвитку; постійне удосконалення збройних сил держави, підвищення їхньої боєздатності та боєготовності; охорона державних кордонів; організація цивільної оборони (до цього напряму ми включаємо заходи, що пов'язані з діяльністю стосовно евакуації населення за необхідності з місць збройного конфлікту, зі створенням захисних споруд); військова підготовка (перепідготовка) осіб, які перебувають на військовому обліку.

Для виконання однієї зі своїх найважливіших функцій держава повинна створити систему інституцій, у нашому випадку – для задоволення потреб у сфері оборони. Згідно зі ст. 2 Закону України «Про оборону України», оборона України базується на готовності та здатності органів державної влади, усіх ланок Воєнної організації України, органів місцевого самоврядування, єдиної системи цивільного захисту, національної економіки до переведення, за необхідності, з мирного на воєнний стан та відсічі збройній агресії, ліквідації збройного конфлікту, а також готовності населення і території держави до оборони [4].

На основі аналізу положень вказаного Закону можна виділити такі суб'єкти владних повноважень у сфері оборони: Верховна Рада України, Президент України, Рада національної безпеки і оборони України, Кабінет Міністрів України, Міністерство оборони України, Генеральний штаб Збройних Сил України і Державна спеціальна служба транспорту, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також відповідні правоохоронні органи, міністерства, центральні й інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, а також підприємства установи й організації. Крім того, для забезпечення стратегічного керівництва Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами в особливий період може створюватися Ставка Верховного Головнокомандувача як вищий колегіальний орган воєнного керівництва обороною держави в цей період. Таким чином, інституційний аспект сфери оборони представлено:

– органами політичного управління сферою оборони. Як зазначається в правовій літературі, інститут політичного керівництва Збройними Силами держави являє собою певну систему установ та організацій, які забезпечують стійкість суб'єктно-об'єктних відносин, що формуються в процесі підготовки і застосування військової сили у відповідності з інтересами державної влади [12];

– органами військового управління – це Міністерство оборони України, інші центральні органи виконавчої влади, що здійснюють керівництво військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, Генеральний штаб Збройних Сил України, інші штаби, командування, управління, постійні чи тимчасово утворені органи у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, призначені для виконання функцій з управління, у межах їх компетенції, військами (силами), з'єднаннями, військовими частинами, військовими навчальними закладами, установами та організаціями, які належать до сфери управління центральних органів виконавчої влади, а також військові комісаріати, що забезпечують виконання законодавства з питань військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації;

– іншими органами, які у взаємодії з Міністерством оборони України в межах своїх

повноважень виконують функції у сфері оборони.

В умовах проголошення Україною незалежності та вступу на шлях формування правової держави підвищується роль права в усіх сферах державної діяльності, у тому числі й у сфері оборони.

Правовою основою оборони держави, як закріплено в ч. 2 ст. 2 Закону України «Про оборону України», є Конституція України, цей Закон, інші законодавчі акти України та відповідні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [4]. Ми не розглядатимемо досить детально питання правового регулювання сфери оборони, оскільки це завдання іншого нашого дослідження. Спробуємо лише згрупувати правові норми за рівнями, на яких, на наш погляд, і відбувається процес регулювання суспільних відносин, що виникають, змінюються та припиняються під час публічного адміністрування сферою оборони в Україні та, відповідно, у своїй сукупності становлять правовий аспект останньої. Адже правове регулювання сферою оборони ми розглядаємо як вплив суб'єктів публічної адміністрації шляхом застосування правових засобів на суспільні відносини у сфері оборони, за допомогою якого визначається адміністративно-правовий статус суб'єктів відповідних відносин.

У сучасних умовах правова основа публічного адміністрування сфери оборони в Україні формується переважно на трьох рівнях.

1. Загальнодержавний рівень – Конституція України, закони України «Про основи національної безпеки України», «Про оборону України», «Про Раду національної безпеки і оборони України», «Про контррозвідувальну діяльність», «Про правовий режим воєнного стану», «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію», «Про організацію оборонного планування», «Про державний кордон України», «Про державну таємницю», «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави», Стратегія національної безпеки України, Воєнна доктрина України, а також видані на виконання законів інші нормативно-правові акти.

2. Військово-адміністративний рівень – закони України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», «Про альтернативну (невійськову) службу», «Про Збройні Сили України», «Про Національну гвардію України», «Про Службу безпеки України», «Про Державну прикордонну службу України», доктрини, концепції, стратегії та програми, розроблені та затвердженні Президентом України, якими визначаються цільові настанови та керівні принципи воєнного будівництва й інші нормативно-правові акти.

3. Рівень, який орієнтований на забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців та членів їхніх сімей – Конституція України (ч. 5 ст. 17 та Розділ ІІ), закони України «Про соціально-правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших осіб», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про статус ветеранів військової служби та їх соціальний захист», Указ Президента України «Про грошове забезпечення військовослужбовців» та нормативно-правові акти, які мають на меті реалізувати норми вищої юридичної сили.

Таким чином, зазначені норми, які стосуються адміністрування сферою оборони, спрямовані як назовні (нормативна реакція держави на зовнішні загрози), так і всередину (завдання щодо підготовки до оборони держави та її збройних сил). Крім того, вони урегульовують питання, що стосуються: загальної організації оборони України; порядку здійснення її матеріально-технічного забезпечення; основ запровадження Воєнної організації держави; кадрового забезпечення сфери оборони; матеріального та соціального забезпечення кадрового резерву та ін.

У межах процесуального аспекту сфера оборони представлена як сукупність адміністративних проваджень, що виникають під час здійснення публічного адміністрування сферою оборони в Україні. Під публічним адмініструванням сферою оборони в Україні слід розуміти специфічну діяльність держави в особі її компетентних органів, інших підприємств, установ та організацій (не залежно від форми власності), а також окремих громадян та їх об'єднань, які наділені правами й обов'язками у сфері оборони щодо виконання функцій, спрямованих на реалізацію публічного інтересу, враховуючи й їхню публічно-сервісну діяльність. Однак діяльність публічної адміністрації, крім матеріальних, також регламентується процесуальними нормами, які й регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації норм матеріального права.

У теорії адміністративно-правової науки відсутній єдиний погляд на зміст адміністративного процесу та сутність поняття адміністративного провадження як одного з головних його елементів. У цьому контексті ми поділяємо думку О.В. Кузьменко,

яка розглядає адміністративний процес як урегульовану адміністративно-процесуальними нормами діяльність уповноважених суб'єктів, спрямовану на реалізацію норм відповідних матеріальних галузей права під час розгляду та вирішення індивідуально-конкретних справ. Адміністративні провадження як вид адміністративного процесу вчена поділяє на конфліктні та неконфліктні. Неконфліктними видами процесу науковець називає: нормотворче, ліцензійне, дозвільне, реєстраційне та атестаційне провадження; конфліктними – провадження за справами про адміністративні проступки; дисциплінарне провадження, провадження з розгляду заяв та скарг, провадження з оскарження дій або бездіяльності публічної адміністрації, адміністративного акта в адміністративних судах [13, с. 199–200].

Аналіз діяльності суб'єктів публічної адміністрації, наділених повноваженнями у сфері оборони, свідчить про те, що публічне адміністрування останньої представлене майже всіма видами вказаних проваджень.

Наприклад, нормотворчі провадження у сфері оборони пов'язані з діяльністю суб'єктів публічної адміністрації з видання певних нормативно-правових та індивідуальних актів. Так, ст. 6 Закону України «Про оборону України» визначає, що для здійснення повноважень у сфері оборони, визначених Конституцією та законами України, Президент України видає укази та розпорядження. Як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України Президент України видає накази і директиви з питань оборони. Міністерство оборони України як центральний орган виконавчої влади бере участь у підготовці проектів законодавчих та інших нормативних актів у сфері оборони, забезпечує їх виконання у Збройних Силах України.

Атестаційні провадження в цій сфері – це послідовна діяльність щодо комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань.

Різновидом реєстраційної діяльності можна визначити діяльність органів місцевого самоврядування щодо приписки громадян до призовних дільниць, військовий облік військовозобов'язаних і призовників. Відповідно до Положення про Міністерство оборони України та Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України, затверджених Указом Президента України від 6 квітня 2011 р. № 406/2011, Міністерство оборони України реєструє військові частини як суб'єкти господарської діяльності; здійснює реєстрацію та допуск аеродромів і злітно-посадкових майданчиків державної авіації України. Генеральний штаб Збройних сил України видає дозволи на польоти повітряних суден у межах зон з особливим режимом використання повітряного простору; на перетин повітряними суднами державного кордону поза повітряними коридорами; на виконання польотів для проведення аерофотозйомки тощо [14].

Відповідно до наказу Мінекономрозвитку «Про затвердження Стандарту надання Міністерством економічного розвитку і торгівлі України адміністративної послуги з видачі та переоформлення ліцензії на право провадження господарської діяльності з розроблення, виготовлення, реалізації, ремонту, модернізації та утилізації озброєння, військової техніки, військової зброї та боєприпасів до неї» від 22 листопада 2011 р. № 242 зазначений суб'єкт публічної адміністрації здійснює такі ліцензійні провадження у сфері оборони: видає ліцензії на розроблення, виготовлення, реалізацію, ремонт, модернізацію та утилізацію озброєння, військової техніки, військової зброї та боєприпасів до неї; видає копії ліцензії на розроблення, виготовлення, реалізацію, ремонт, модернізацію та утилізацію озброєння, військової техніки, військової зброї та боєприпасів до неї; видає дублікат ліцензії на розроблення, виготовлення, реалізацію, ремонт, модернізацію та утилізацію озброєння, військової техніки, військової зброї та боєприпасів до неї; переоформлює ліцензії на розроблення, виготовлення, реалізацію, ремонт, модернізацію та утилізацію озброєння, військової техніки, військової зброї та боєприпасів до неї [15].

Конфліктні провадження – це провадження, в основі яких лежить адміністративно-правовий спір між суб'єктами адміністративно-процесуальних відносин. Кодекс України про адміністративні правопорушення передбачає адміністративну відповідальність за такі проступки у сфері оборони: порушення військовозобов'язаними чи призовниками законодавства про військовий обов'язок і військову службу (ст. 210); порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію (ст. 210-1); умисне зіпсуття обліково-військових документів чи втрата їх з необережності (ст. 211); неявка на виклик у військовий комісаріат (ст. 211-1); неподання у військові комісаріати списків юнаків, які підлягають приписці до призовних дільниць (ст. 211-2); прийняття на роботу військовозобов'язаних і призовників, які не перебувають на військовому обліку (ст. 211-3); незабезпечення сповіщення військовозобов'язаних і призовників про їх виклик у військові комісаріати, перешкода їх своєчасній явці на збірні пункти чи призовні дільниці (ст. 211-4); несвоєчасне по-

дання документів, необхідних для ведення військового обліку військовозобов'язаних і призовників, несповіщення їх про виклик у військові комісаріати (ст. 211-5); неподання відомостей про військовозобов'язаних і призовників (ст. 211-6) [16].

Крім того, Законом України від 5 лютого 2015 р. № 158–VIII Кодекс України про адміністративну відповідальність доповнено главою 13-Б, у якій передбачено адміністративну відповідальність за такі делікти, як: відмова від виконання наказу або інших законних вимог командира (начальника); самовільне залишення військової частини або місця служби; необережне знищення або пошкодження військового майна; зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем; перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень; недбале ставлення до військової служби; бездіяльність військової влади; порушення правил несення бойового чергування; порушення правил несення прикордонної служби; порушення правил поводження зі зброєю, а також речовинами та предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення; розпивання пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв військовослужбовцями. Також цим Законом введено новий вид адміністративного стягнення, що може застосовуватись виключно до осіб, наділених певними правами та обов'язками у сфері оборони, які вчинили відповідне адміністративне правопорушення, а саме арешт з утриманням на гауптвахті [18].

Дисциплінарна відповідальність, що реалізується через дисциплінарні провадження, передбачається, передусім, Дисциплінарним статутом Збройних Сил України, у ст. 2 якого надано визначення поняття військової дисципліни, а саме: військова дисципліна – це бездоганне та неухильне додержання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановлених військовими статутами та іншим законодавством України. Стосовно кожного випадку правопорушення командир зобов'язаний прийняти рішення щодо необхідності притягнення винного до відповідальності залежно від обставин скоєння правопорушення, ступеня вини, попередньої поведінки порушника та розміру завданих державі й іншим особам збитків [18]. Положеннями цього Статуту регламентується не лише порядок застосування дисциплінарних стягнень, а й проваджень із заохочення військовослужбовців, а також порядок подання та розгляду заяв, пропозицій та скарг.

Останній вид проваджень з оскарження дій або бездіяльності публічної адміністрації, адміністративного акта в адміністративних судах також представлено у сфері оборони. Однак, на відміну від інших видів проваджень, він регламентується не спеціальними нормативно-правовими актами оборонної сфери, а загальними – Кодексом адміністративного судочинства України, завданням якого є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень збоку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ (незалежно від сфери регулювання адміністративно-правових відносин) [19].

Висновки

На підставі вищезазначеного можна визначити загальне поняття терміна ***«оборона»*** *як виду діяльності держави, що полягає у збройному захисті, цілісності й недоторканності її території щодо зовнішніх і внутрішніх військових загроз, а також у підготовці до здійснення такого захисту*. Оборона відіграє досить важливу роль у забезпеченні суверенітету держави та охоплює широкий спектр організаційних, економічних, соціальних, правових, науково-технічних й інших заходів.

Отже, оборона є не лише ефективним засобом забезпечення безпеки суспільства та держави, а й формою реалізації її права на самооборону в міжнародному праві, яку можна розглядати в таких аспектах: функціональному – як одну з основних функцій держави; інституціональному – як систему суб'єктів публічної адміністрації, наділених повноваженнями щодо виконання функцій у сфері оборони; правовому – як систему норм права, якими регулюються суспільні відносини та встановлюються права й обов'язки їх суб'єктів у сфері оборони; процесуальному – як сукупність адміністративних проваджень, що виникають при здійсненні публічного адміністрування сферою оборони в Україні.

Список використаних джерел:

1. Военный энциклопедический словарь. – М. : Воениздат, 2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://encyclopedia.mil.ru/encyclopedia/dictionary/list/description.htm.

2. Адміністративне право України : [підруч.] / [Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, О.В. Дьяченко та ін.] ; за ред. Ю.П. Битяка. – К. : ЮрінкомІнтер, 2006. – 544 с.

3. Адміністративне право України. Академічний курс : [підруч.] : у 2 т. / [ред. кол. : В.Б. Авер'янов (го-

лова) та ін.]. – К. : Юрид. думка, 2005. – Т. 2 : Особлива частина. – 2005. – 624 с.

4. Про оборону України : Закон України від 6 груд. 1991 р. № 1932-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 9. – Ст. 106.

5. Про Воєнну доктрину України : затв. Указом Президента України від 15 черв. 2004 р. № 648/2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/648/2004.

6. Устав Организации Объединенных Наций // Действующее международное право : в 3 т. / сост. : Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова. – М. : Изд-во Моск. независим. ин-та междунар. права, 1996. – Т. 1. – 1996. – С. 7–33.

7. Північноатлантичний альянс: історія, функції, структура та відносини з Україною : [навч. посіб.] / за заг. ред. проф. Д.І. Дзвінчука. – Івано-Фраківськ, 2013. – 592 с.

8. Волинка К.Г. Теорія держави і права : [навч. посіб.] / К.Г. Волинка. – К. : МАУП, 2003. – 240 с.

9. Хропанюк В.Н. Теория государства и права / Хропанюк В.Н. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.grandars.ru/college/pravovedenie/v-funkcii-gosudarstva.html.

10. Карельский В.М. Теория государства и права : [учеб.] / В.М. Карельский. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Инфра-М, 2002 – 616 с.

11. Протасов В. Н. Теория государства и права. Проблемы теории государства и права / Протасов В. Н. – [2-е изд., доп.]. – М. : Юрайт. – М, 2001. – 346 с.

12. Бернацких И.В. Военная сфера жизни общества: сущность, особенности и структура [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cyberleninka.ru/article.

13. Кузьменко О.В. Процесуальні категорії адміністративного права : [моногр.] / Кузьменко О.В. – Л. : ВАТ «Львівська книжкова фабрика «Атлас», 2004. – 232 с.

14. Про Положення про Міністерство оборони України та Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України : Указ Президента України від 6 квіт. 2011 р. № 406/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/406/2011.

15. Про затвердження Стандарту надання Міністерством економічного розвитку і торгівлі України адміністративної послуги з видачі та переоформлення ліцензії на право провадження господарської діяльності з розроблення, виготовлення, реалізації, ремонту, модернізації та утилізації озброєння, військової техніки, військової зброї і боєприпасів до неї : наказ Мінекономрозвитку від 22 листоп. 2011 р. № 242 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sips.gov.ua/ua/mineconomy242.

16. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон УРСР від 18 груд. 1984 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80731-10.

17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період : Закон України від 5 лют. 2015 р. № 158-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/158-19.

18. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : Закон Українивід 24 берез. 1999 р. № 551-14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/551-14.

19. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 лип. 2005 р. № 2747-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15.

В статье рассмотрены сущность и значение обороны как средства, обеспечивающего безопасность государства и общества в функциональном, институциональном, правовом, процессуальном аспектах. Сформулировано собственное определение обороны как вида деятельности государства и намечены присущие указанному понятию признаки.

Ключевые слова: оборона, средство, обеспечения безопасности общества и государства, функции государства, самооборона.

In the article the essence and importance of defense as a means of ensuring the security of the state and society in a functional, institutional, legal and procedural aspects. Formulated own definition of defense as a form of state and defined these concepts inherent characteristics.

Key words: defense, means, security of society and state functions of the state, self-defense.